

Article: Ernest Gutiérrez

Els apunts de Dr. Bartomeus

COMENTARIS DEL DOCTOR ANTONIO BARTOMEUS EN LES
CONFERÈNCIES DONADES ARA FA UN SEGLE A LA SEU DEL
CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

El recull dels apunts per les conferències que donava el Dr. Bartomeus al Centre Excursionista de Catalunya (que el lector recordarà en els articles publicats en aquesta revista en números anteriors) tenien un contingut històric, geogràfic i de llegenda. Descrivien les contrades per on transcorrien les seves excursions i també reflectien l'ambient de convivència i costums de l'època.

El Dr. Bartomeus, com bon intel·lectual d'extensa formació humanística, havia publicat diversos llibres de poesia i d'assaig, i tenia bons coneixements de música —el seu pare era músic. Va ser, durant molts anys, President del Col·legi de Metges de Barcelona, cosa que el va fer relacionar-se amb amplis sectors afins a la ciència i burgesia catalana. Era crític amb tot allò que observava i ho feia palès en les seves exposicions.

Per sort, les seves conferències estaven escrites a ploma, en quartilles i ben detallades, de manera que, com comprovaréu, haguessin pogut ser publicades com un llibre fent alguns retocs.

Home que, per la forma senzilla, natural i considerada amb els oients de les seves xerrades, reflectia un caràcter bondadós i respectuós amb els demés. Però

dur i, a vegades, irònic quan es tracta de l'administració central.

Per altra banda, fruit de l'època, en plena eufòria catalanista, en ocasions demostra el seu patriotisme i així ho transmet ben sovint.

Fruit de la lectura acurada, s'han triat alguns fragments originals dels apunts on s'aprecia aquest tarannà i, en especial, les descripcions poètiques a les que era recurrent quan de paisatges es tractava. El seu amor a la natura fa que, en moltes ocasions, per no dir totes, atorga vida i sentiments a la natura, com llegirem al final d'aquest escrit, en que la Vall d'Aran ens parla discretament com si recobrés vida intel·ligent. Podreu comprovar-ho al final d'aquest escrit.

D'entre les diverses conferències conegudes, més de 20, que durant els anys 1905 al 1918 va donar al Centre Excursionista de Catalunya, en aquest escrit s'exposen uns comentaris de conferències a la vall de Benasc, itineraris d'anada cap a Sant Joan de l'Erm amb estades d'estiu incloses i una travessa que des de Barcelona arriba fins a la Vall d'Aran.

Per gaudir plenament de les seves explicacions hem conservat l'ortografia i la

semàntica exactament com ho va escriure. El català sense normalitzar, on la puntuació és quelcom arbitrària, pot ser una mica dificultós per la lectura, però hem cregut que la expressió és més fresca, directa i propera a l'època que van tenir lloc aquells viatges o excursions.

A fi de donar una idea del què exposarem i situar els paràgrafs dins del context en el que va escriure Antonio Bartomeus, indicarem el títol de les conferències a les que fem referència al principi dels comentaris.

Vall de Benasc

Comença la conferència explicant detalladament el trajecte que surt de Barcelona en tren arriba a Selga i allí agafen un nou tren fins a Barbastro, d'aquí una diligència fins a Graus, on arriben ja de nit, i comenta amb ironia:

Lo jovent de Graus deu possehir un gran intel·lectualisme y un grau de cultura superior; pues quan ha arribat la diligència nos han rebut ab una gran xiulada. He vist que ballaven en alguns carrers y que sortien a passejar entre 11 y 12 de la nit diferents grups ab guitarres cantant coples. Poch puch dir de Graus, pues sols hi he sopat [...]

Després de sopar, segueix fins a Campo en una tartana que, finalment, els portarà a Benasc.

El seu sentit del humor el porta, freqüentment, a fer comentaris com aquest paràgraf que descriu irònicament el «terrible» viatge des de Barcelona fins a Benasc.

Los que may han fet cap excursió podrán fixarse en que'ls medis de locomoció son progresivamente más cómodos y más aristocráticos. De primer 10 horas de tren, vehículo altamente incómodo y enutjós; después de 5 ½ de diligencia, ja es más encopetado; á seguit 6 horas de tartana, ja pujam de títol; promte deixarem la tartana y podrem agafar una cavallería y finalmente les comes, gran elevació suprem de la locomoció.

Com s'ha dit més amunt les queixes amb l'administració central son freqüents. Aquí en va un exemple quan parla de Benasc:

[...] Son clima fresco, donada sa altitud, fá de Benasch un magnífich centre d'excursions de l'alta montanya y bon punt d'estiuheig. Y aixís sería en molts llochs hermosos de nostra Catalunya si les comunicacions fosin fáciles; y podeu reparar que sempre los excursionistes tenim en nostre país d'exclamarnos de lo mateix: la carretera comensada y que may s'acaba; lo ferro-carril en projecte que dorm en les oficinas del Ministeri de Foment ó en altres dependencias, ofegado pel fum de tabach dels empleats y aplanado per la presente atmósfera qu'infectiona la gandería oficinesca y les conveniencias políticas de carreró que junt ab l'expediente teig y'ls intereses particulares ó de partido local forman l'indescriptible trenyina en que's troban preses totes les iniciativas en l'Espanya oficial. [...]

Aquest paràgraf segueix en vigor actualment.

Una anècdota curiosa és aquesta en referència de l'enllumenat elèctric d'alguns carrers de Benasc:

[...] Aprofitant la forsa del Essera, tenen llum eléctrica ab que il•luminan en les nits les cases y'ls carrers. Per cert que, [...] la major part de les nits molts dels carrers estan á les fosques; y no perque la electricitat no funciona bé, sino per una altra circunstancia completamente fortuïta qu'os demostrará lo grau de maquavelisme, d'avens ó de noucentisme dels Benasquins. Lo jovent de Benasch, com los de totes les parts del mon, es aficionado á festejar; y ja es dixo sabut aquell de que, la nit es la protectora dels amants. Se troba un jove ab la seva promesa al carrer; y moltes vegades algun festajador trenca d'una pedrada la bombeta eléctrica, indiscret revelador del festeig, y *fiat obscuritas*. [...]

Més endavant, fa una observació sobre el diferent caràcter entre catalans i aragonesos amb les relacions entre les persones

Foto: Benasc 1908
Font: AFCEC

Foto: Campo 1908
Font: AFCEC

[...] No he vist en Benasque aquella senzillesa de costums tant característica de moltes viles catalanes; hi ha en molts actes certes pretensions; y entre les families que's tenen per principals, fins dins d'una aparent senzillesa, se fan bastants compliments. ¡ quantes vegades podria aplicar-se alló tant conegut d'aquell catalá: ¡ Sans façons! ¡ sans ceremonie ! ¡ Sans compliments ! ¡ Sant Feliu de Guixols ! (Torna d'humor sutil)

Alta vall del Éssera

El dia següent fan una excursió cap a la part alta de la Vall i la bellesa del llocs fa sorgir el poeta que duu dins al descriure paisatges i rius.

[...] Poch després comensa la Pujada de Sant Ferrer, que dura llarga estona; y als 15 minuts de comensada permet contemplar á alguna distancia la grandiosa cascata de Sant Ferrer, hermós y imponent salt del Éssera que, engorjantse en un encongiment de la vall formant congost, s'estimba escumejant desde una alsaria, retronant y envoltat d'un nimbe irisat de polsina d'aygua que reflecta capritxosament les raigs de llum que folla hi joguinejan. [...]

Ha pujat al port de la Picada i la grandiositat del paisatge i el moviment de les boires i núvols sobre les Maleïdes fan que ens transmeti la preciositat del paisatge que viu un canvi constant.

Més los bromagalls avansen, amenant cobrirtho tot; ja lliscan dessota [...] Baixant de la coma y cercant un lloch resguardat del vent, veyem com les boires que pujant per les canals de Pomeró son desfetes al arribar al Port, com sí'l gegant les destrossés ab una alenada; y elles voltan per la Montjoya, van á la Entecada, passen detrás de Sanveguarda, pera sortir entre ella y Mont Perdut¹, y lo gegant desfenles; y elles perfidioses, embolcallant los cims de les serres, van avansant poch a poch difumanse y esvahinse y venintne de noves fins que, lo gegant se deixa acaronar per les boyres; y no sé que hi diuen á la orella que á poca estona, molt lluny de rebutjarles, se deixa cenyir per elles sa enlayrada testa, y poch á poch, pichs, glacières y montanye desapareixen sots l'espés mantell de bromes que s'ensenyorejan de la vall privantnos la esplendida visió dels Monts Malahits. mostres peus ... hora es ja de seguir nostra ruta. Marxem donchs. [...]

Acaben l'excursió passant pel Hospice de Benasc, ja a França, i van a Bagnères de Luchon a buscar el tren. Han passat molts dies fora de Catalunya i s'enyoren.

[...] Lo tren nos portá aviat á la estació de Marignac St. Béat*. Si un altre dia anem á la embadalidora Vall d'Aran, potser tornarem á trobarnos en aquesta estació. Nos deixa'l tren á Montrejal, á Toulouse; passa per Carcasona permetentnos entreveure la visió fantástica de sa artística Citté; nos porta a Narbona; atravesa les poétiques y vistoses Maresmes de La Nouvelle; s'atura en Perpinyá on se respira ja quelcom de flaire de casa nostra; Cornellá, Elue, Colliure, Port Vendres, Banyuls, Cervère, germanes nostres á qui hem de veure desde'l balcó dels Pirineus que'ns separan d'elles; passant la foradada: ja som á Port Bou*. Ja som a casa; ja respiream lo dols perfum de les flors de nostra terra; los ocells sembla que desgranin ses canturies en llenguatge comprés per nosaltres; la mar que'ns enmiralla y banya les costes ab insospitades fosforescencies es nostre Mediterrá; les blanques gavines ab son vol lleuger, aparsien alades misatgeres portadores de bones noves; bufa la tramontana, l' nostre vent; la terra que petjam es nostra terra; la parla que'escoltam es nostra parla;* y aixó en lo bell moment en que les primarenques clarors del auba pintan l'Orient ab mágiques clarors y'l sol espunta sortin del mar en un trono aurífich de llun y de foch, superba apoteosi de las visions de llachs y rius y enmadeixades cascates y alteroses serres y néus immaculades que restan en nostre esperit com á recorts atractívols y encisadors comyats en aquest moment de goig suprem pel sol qu'enllumena tota nostra Catalunya.

He dit [...]

És així com acaba la conferència que, com altres, s'acomiada amb un paràgraf patriòtic ple de sentiment per la seva estimada Catalunya.

Itineraris per anar a Sant Joan de L'Erm

El Dr. Bartomeus era un enamorat de Sant Joan de l'Erm i va passar unes quantes vacances d'estiu en aquest santuari que actualment ha quedat reduït a unes runes sense cap interès i que està a prop de l'actual estació d'esquí de fons.

Així doncs, va donar tres conferències sobre com anar fins a Sant Joan de l'Erm, la primera sortint de la vall del Segre des d'Organyà.

[...] Lo primer y segon pont sobre'l Segre² están trencats desde la darrera guerra civil³: ara no hi ha guerra y trancats continúan y aixó que ja fá alguns anys; y per més que diga l'adagi catalá que qui tren-

[...] Ja som a casa; ja respiream lo dols perfum de les flors de nostra terra; los ocells sembla que desgranin ses canturies en llenguatge comprés per nosaltres [...]

ca paga, en tractanse de certes coses, de certes entitats y de certes futesas que vénen de ponent, l'adagi catalá no es veritat sempre⁴.

Foto: Organyà 1904
Font: AFCEC

serras d'Andorra, de Bescarán, Cerdanya, Cadí, pedraforca y Lavansa, formant un magnífich cercle que té quasi per centre la serra de Sant Joan, y hont l'esperit s'enjoya contemplant la esplendidesa grandiosa d'una naturalesa verge, y las costums senzilles dels habitants d'aqueixos llochs, que fan oblidar lo breulo, frívol y engañós de las costums de la ciutat! Llocs benhaurats, rebeu mon coral saludo.

He dit

Des de la Seu d'Urgell a Sant Joan de l'Erm

Com podeu veure, matinaven de valent.

Menjarem molt bé, y dormirem, i essent las dues de la nit, a llevarse tothom, a vestirse y arreglarse, que ja'ns esperaban las caballerías, que'ns havia enviat en Rocamora d'Organyá, pera fer la jornada pesada. Mosegárem un bocí de xocolata, beguérem un glop d'aygua, nos enduguérem esmorsar, montarem las señoras en los matxos, y ens despadírem.

Normalment, en totes les excursions anomena amb detall les fonts que troba pel camí. Des de la sortida del camí cap a St. Joan de l'Erm hi troben 6 fonts:

[...] se trova una Font molt bona (la Font de Naves),[...] fins á trovar la Font qu'hi ha prop d'Avellanet [...] poca estona la fresquísima y pintoresca Font del Prat sota'l camí y á la dreta [...] No t'que confondres la rica Font del Prat, d'aygua molt bona, y que fá gran servey pues allí dalt s'hi arriba assedegat, ab una atorrentada y una altra de ferro que's troban á pocs passos [...] sota d'aquest, la tan anomenada com rica y fresca Font del Bosch; y poch després s'entra en lo grandió Santuari de Sant Joan del Herm*

Acaba la conferència quan arriba a sant Joan de l'Erm i, com sempre, l'acaba amb un paràgraf ben Verdagarià amb una ampul•losa descripció.

Beneits siau, lloch benaurats, hont no arriba lo soroll de la ciutat, lo brugit de la civilisació, hont la quietut augusta de la naturalesa, interrompuda sols per lo remor del oreig entre las inmensas arbradas de pins grandiosos y abets gegantins, los mormolls de las fresquissimas ayguas que, brollant dels cor de la montanya, lliscan atorrentadas fertilisant la terra, hont l'ayre es pur y l'esguard se delecta en l'extens panorama del Pirineu, los pichs enasprats dels ports de Benasque, Viella, Bonaygua, Malehidas,

Descriu extensament la ciutat i els seus monuments, les abundoses fonts i les rodalies i els rius Segre i Valira. Ens quedem amb el seu comentari sobre la bonica rambla:

Foto: Congost de l'Alt Segre a Coll de Nargó
Font: AFCEC

[...] Rambla hont los días de festa se pásja formalmengt la pollería; alguns cafés (de Oriente Pafolín &.); y de can Llebreta, de Catarina Vidal, y de cal Audra en la Rambla; abdúas metas y económicas, ahont se menja molt bé y donen molt bon postre. [...]

Curiosa expressió la «polleria», el jovent. És molt freqüent que mencioni on es menja bé i, en especial, si donen postres.

Un nou comentari sobre incompetència de l'administració:

[...] La casa de Correus y Telégrafos está situada en lo passeig que va a Ciutadella y á suá Esquerra. Allí hi ha empleats espanyols; Puig havent fet un encárrech á Barcelona que teniem que remétral á Castellbó y per lo tant tenia que pasar per la Seu, vaig anar dos días seguits á recullirlo en la Administració, y no digueren no havia arribat..... y efectivament, al pasar per Castellbó de camí pera Pont Joan, m'entregaren lo dit paquet, qu'eran senzillament targetes postals y que potser se pensarían trobari algún bitllet de banch, puig trobí la cuberta del paquet rasgada de dalt á baix malgrat venir ben franquejat. ¡ Qué s'ha de fer, estavem en Espanya! [...]

És molt freqüent que faci referència a les aigües amb adjectius com aquests:

¡Qué hermosos y riallers los encontorns de la Seu! Les riveras del Segre, ab sos vernedas y sos verts boscatges, ab sos extensos prats, ab las **joguinosas** ayguas del riu, **parpellejantas** y **alegroyes**, en quins **multiplicats cristalls** se reflecta la llum descomponense en los colors del iris, **bellugadissos** é **inquiets**, son verament **oviradoras y atractivolas**.

Novament descriu una vall i son riu de forma poètica.

[...] la preciosa vall de Castellbó guarnida de nogueres, alsinas, pollanques, prats d'herbey matisats de coloridas floretas, y al qui alegre y enjoya lo riu, corbollejant y lliscant pels pedregals de son llit.

En començar la 2ª conferència sobre Sant Joan de l'Erm sorprèn a la concurrència d'aquesta manera:

Senyores i senyors:
Benbolguts consocis.

Sant Joan del Herm *

Al bell cim de serras enaspradas d'espessos boscos d'abetars poblades, qual gran abet, altivol, y com la penya ferm, falaguer quant somriu la primavera, y trist quan l'embocalla la gelera, s'aixeca l'ermitatge de Sant Joan de l'Erm.

Entre'ls pradells y obagues que verdeigen, frescalls torrents sos dolls d'argent serpent; les fonts d'aygues gemades se senten murmurar, mesclant á eixos murmuris misteriosos els cants de l'ausellada, somniosos, qu'al niu lo bés de l'alba ha anat a despertar.

Molsosos pins de rebassudas soques clapen de vert los monts, planells y roques; y entre ones de follatge, qual arbre mestre dret, que sembla provocar del cel les ires y que atru, amb sa alasaria, les guspises de la tempesta, s'alça lo colossal abet.

L'abet: gegant que al Pirineu s'arrela y el extèndrer los brassos cobracela lo rebollam y el géspit que jauhen a á son peu; estels d'ocells sos branquillons cimbregen; y entre ses vestes a l'hivern rumbejen los blancs focalls d'escuma, los devassall de neu

Entremig d'ells contempla solitari, clos, petrificat, lo Santuari. Las novulades foscas lo cel d'or y zafir, los ports, y pics y crestes que l'envolten i on los planys de comiat que arreu s'escolten, quant los ausells s'allunyen, que'l fret los fa fugir.

Les collas van muntant amb bell romiatge y entran amb devoció dins l'ermitatge; genolls flactat en terra, entonen místich cor; y s'enliran les rústiques canturias formant nuvols d'encens qu'en voladurries pujen al Cel y's postran als peus del Criador.

Y quan en les vespredes hivernencas, blancas les serralades pirinencas, la lluna d'argent banya son mar inmens nevat, y el torb y la barrufa's recargolan, y, en baixos torbolins, saltan y volen les neus y la gelera que el vent ha trossejat;

Quan al demunt de brillent congesta Rodola, bramulant la tempesta, y el llam los espays creuha zitzaguejant arreu, y'l torb devastador salta la serra, quant tot en son voltant cruix i s'aterra, voré s'enlayra als núvols el símbol de la Creu

I conscient de que s'ha passat amb el poema, demana disculpes:

Perdoneu-me senyors aquest esbravament poètic amb que he volgut fer-vos la presentació d'aquestos llocs veritabla-ment plens de poesia.

La 2ª Part de conferència està dedicada a la descripció del Santuari, boscos, clima i meteorologia. Fa una descripció meticulosa de com era el santuari. Així doncs, qui pugui tenir interès històric en saber com era el santuari, li caldrà acudir als originals d'aquesta conferència.

Com que passava molts dies a Sant Joan de l'Erm, s'enduia tots els estris de fotografia, inclosos els vidres per fer diapositives que projectava a la paret i curiosament ens diu:

[...] Jo en dues de mes estades vaig emportarme material fotogràfic y la llanterna y allí desenvolava els negatius, arreglva les positives y en los dies plujosos ó de mal temps, nos donavem les grans seccions en que lo primer que feien les senyores y el que deurien fer per tot, era llevar-se els sombreros per no privar de fruit

Perdoneu-me senyors aquest esbravament poètic amb que he volgut fer-vos la presentació d'aquestos llocs veritabla-ment plens de poesia.

de les vistes, que projectades en una paret blanca, aquells pobres pagesos que'm demanaven que deixés en la paret aquells cuadros de les encontrades y llochs que ells coneixien tant.

Acaba la segona conferència descrivint les neus que es fonen i que els petits rierols són capaços de formar ponts per sota els importants gruixos de neu i acaba amb una reflexió moral així:

[...] Aquestos dolls d'aygua, emblema de la fé, ab fé traballan minant y vencent las duras rocas de glás que los encerclan; y emblema d'esperansa, esperan la hermosa primavera que, al llansar son somris en aquellas escarpadas montanyas, allunya las neus, reviu las boscurias y troba lo doll d'aygua que corre encara portant arreu la joya y la vida.
He dit.

En la 3ª conferència descriu la pujada a Sant Joan de l'Erm des del Pallars. Fa un estudi climatològic i geogràfic ben detallat que paga la pena llegir per aquells interessats en el tema.

Al parlar dels fenòmens meteorològics y circumstancies climatològics d'aquestas encisadoras encontradas faré quant puga [...]. Las principals condicions que constitueixent lo clima d'aquest lloch son la presió barométrica y la temperatura. Mas observacions tenen un cercle molt reduhit, limitadas al mes d'Agost y primers de Setembre, únicas épocas en que he visitat lo Santuari.

La normal barométrica de Sant Joan del Herm es de 610 á 622mm ; per lo comú; pujant accidentalment fins á 616, y haventla vist baixar á 602. La altitud sobre'l nivel del mar del lloch del Santuari es la de 1.730 metres, [...] La temperatura varia al sol entre 20º y 24º, y al ombra de 14 á 16º en los días de més calor. En la matinada y al capverspre baixa la temperatura y es precís buscar abrich. Molts son los días, y més si son un xich rúfols en que per anar al rosari nos hem embolicat ab las mantas de viatge en plé Agost; y per las nits, un se trova com en Barcelona al fort del hivern, [...] En altituds com la de Sant Joan se senten prompte las influencias atmosféricas; de modo que, després de ploure llach durant dos ó tres días, jo he vist en l'Agost baixar y sostenerse la temperatura á 6º centígrados. Lo clima es sech y sá de debó.

Descriu també l'anada al pic de l'Orri, fa una curiosa referència a un gos que els acompanya i queda afectat pel mal de muntanya.

Després d'una detallada i poètica descripció dels llocs del voltant de Sant Joan de l'Erm fa, com sempre, el seu comiat, que aquest cop esdevé patriòtic:

[...] Y tornava á trobarme á Sant Joan; y, somniant sempre, al recordar quan jo aquell forn ditxós havia vist, pensava ab lo desvetllament del ànima catalana, ab la reivindicació de nostra aymada patria, y involuntariament me venian á la memoria los inspirats versos de Mossen Collell:

«...que terra assahonada»
«ab sanch de bona mena, no pot donar fills borts»

y les encoratjadoras afirmacions simbólicas del mateix, quant dehia:

«la llavor es sembrada, brotarà. La planta ja es brotada, florirà. La planta ja es florida, granarà.»

Y'l cor dintre'l bosch cantava las valentes estrofas d'en Guanyabens:

«Per quant vinga un altre Juny
Esmoleu ben bé las eynes»

Y en aytal estat de mon esperit, trovava quelcom de confort escoltant com deya'l coro:

«com fem caure espigas d'or
quant convé seguem cadenas.»

Y jo, pensant en una aimada Catalunya, en lo que á sos fills nos toca treballar per la reivindicació de sos drets, y somniant, encara somniant, en lo día en que podrem véurer tots realizadas tan falagueras esperansas, me preguntava ¿quant? ¿com? y á la claror esblaimada del astre de la nit, y ab un débil ressó que's perdia en l'espai, com una veu profética, al lluny me responían los cantaires:

¡ Bon cop de fals ! Defensors de la terra,
¡ Bon cop de fals !

He dit.

*

Notes

1. El mont Perdut de Benasc correspon al Perdiguero de la vall d'Astós, que tenia els dos noms, ja que en diverses ocasions l'anomena amb els dos noms.
2. Entre Organyà i Naves camí de la Seu.
3. Se suposa que es refereix a la 3ª Guerra Carlina.
4. Es deu referir a l'adagi «de ponent ni gent ni vent».

Y jo, pensant en una aimada Catalunya, en lo que á sos fills nos toca treballar per la reivindicació de sos drets, y somniant, encara somniant, en lo día en que podrem véurer tots realizadas tan falagueras esperansas [...]